

МУАММОЛИ ТАЪЛИМНИНГ ПЕДАГОГИК ТУШУНЧАЛАРДАГИ ЎРНИ

Музаффарова Хайитгул Несибовна, Жиззах Давлат Педагогика
институтини ўқитувчиси
О.Исматуллаев, Дефектология йўналиши талабаси

Аннотация

Мақолада таълим технологиялари ва концепцияларининг хилма-хиллиги уларнинг характерли хусусиятлари, муаммоли таълимнинг моҳиятини билиш, унинг ўзига хос хусусиятларини аниқлаш педагогик технологияларни таснифлашнинг баъзи кенг тарқалган ёндашувлари ва уларда муаммоли таълимнинг ўрни ҳақида фикр-мулоҳазалар билдирилган.

Калит сўзлар: концепция, педагогик технология, муаммоли ўқитиш, усул, тамойил, педагогик назария, ассоциатив-рефлекс, хулқ-атвор, гесталт технологиялари, интериоризация.

Роль проблемного обучения в педагогических концепциях

Аннотация

В статье рассматриваются разнообразие образовательных технологий и концепций, их характеристика, знание сути проблемного обучения, выявление его специфических особенностей, некоторые общие подходы к классификации педагогических технологий и роль в них проблемного обучения.

Ключевые слова: концепция, педагогическая технология, проблемное обучение, метод, принцип, педагогическая теория, ассоциативно-рефлекс, поведение, гештальт-технологии, интериоризация.

The role of problem-based learning in pedagogical concepts

Annotation

The article discusses a variety of educational technologies and concepts, their characteristics, knowledge of the essence of problem learning, identification of its specific features, some general approaches to the classification of pedagogical technologies and the role of problem learning in them.

Key words: concept, pedagogical technology, problem learning, method, principle, pedagogical theory, associative reflex, behavior, gestalt technologies, interiorization.

Замонавий педагогика фан сифатида доимий ривожланиш жараёнида, маданият, иқтисодиёт ва ижтимоий муносабатларнинг барча соҳаларида инсоннинг роли ўзгарганда, таълимнинг олдида қўйган мақсадлари ўзгаради, педагогик усуллар такомиллашади, янги ғоялар пайдо бўлади, эски тўсатдан долзарб бўлиб қолганлари қайта тикланади. Шу билан бирга, ҳақиқий таълим тизими инновацияларга етарлича инерцияга эга, бу бир томондан, педагогика назариясини ривожлантириш учун маълум бир чекловчи омил бўлиб ҳисобланса, бошқа томондан ижобий таъсир кўрсатади, чунки бундай инерция ҳам табиатда тизимни сақлайди.

20-асрнинг 70-йилларида мамлакатимизда бошланган энг амбицияли муаммоли ўқитиш концепцияси анча қадимий ва бой тарихга эга. Ўқитиш усулларининг тарихига назар соладиган бўлсак, муаммоли ўқитишнинг тўлиқ вакили сифатида Сукротни (милоддан аввалги 469 - 399) олишимиз мумкин, у эвристик ўқитиш усулидан фойдаланган ва кенг қўллаган суҳбатларни майевтика (Сукрот томонидан яратилган фалсафий услуб деган маънони англатади, у кетма-кет саволлар орқали тушунчаларни очиқ беришдан иборат) деб атаган. Афлотун (милоддан аввалги 427 - 347) диалог усулидан ҳам педагогик фаолиятда, ҳам илмий ишларда фойдаланган; ўрганиш ва билим қувончи, унинг фикрига кўра, ажралмас бўлиши керак; (ҳатто "мактаб" тушунчаси ҳам лотинча таржимада "бўш вақт" деган маънони англатади).

Уйғониш даври олимлари, ёзувчилари ва файласуфларининг асарларида муаммоли ўқитишнинг баъзи жиҳатларини кўришимиз мумкин. Шундай қилиб, француз файласуфи М. Монтень (1533-1592) гуманистик методларни жорий этиш зарурлигини кўрсатди, таълим тизимидаги "юмшоқ қўл" тамойили, ўрганиш қувончли, ихтиёрий, онгли жараёнга айланиши керак деб ҳисоблаган. Таълимнинг энг муҳим ва ноҳақ унутилган мақсадлари сифатида Монтень ижодкорлик, ақлий қобилият ва ўқувчиларнинг мустақил фикрлаш қобилиятларини ривожлантиришни алоҳида таъкидлади.

Таниқли чех файласуфи ва инсонпарвар педагог Я.А. Коменский (1592-1670) замонавий таълим назарияси ва амалиёти учун жуда кўп ишларни амалга оширди. У амалий педагогикада тан олинган баъзи фикрларни билдирди, таълим жараёнини фаоллаштириш учун муаммоли ўқитишга жуда яқин бўлган таълимий ўйинлардан фойдаланишни таклиф қилди.

18-аср ўқитувчилари орасида биринчи навбатда талабалар ҳақида қуйидагича ёзган Ж.Ж. Руссо (1712-1778): "у сиз орқали эмас, балки ўзи орқали билимга эга бўлсин, илми ёдламасин, балки ўзи тушунсин"¹.

Ушбу француз мутафаккири ҳақли равишда ўз даврининг энг таниқли гуманист ўқитувчилардан бири ҳисобланади: у болаларнинг ўзини ўзи таъминлаши тўғрисида баҳс юритган, ўқув жараёнида ўқувчиларнинг мустақиллиги ва фаоллиги зарурлигини айтиб ўтган ва ўқувчиларнинг ривожланишини таълимнинг асосий мақсади сифатида ажратиб кўрсатган.

18-аср охири - 19-аср бошларида бошланғич (ёки элементар таълим) тушунчасини киритган швейцариялик ўқитувчи И.Г.Песталоцци (1746-1827) ишлаган; унинг асосий тамойиллари катехизм (догматик) ўқитишдан фарқли ўлароқ, ўқув жараёнига фаоллик асосида ёндашиш ва талабаларнинг фаол мустақил ишлашига эришиш эди.

Рус ўқитувчиси К.Д.Ушинский ўзининг таълимни ривожлантириш ғоясини буюк кашфиёт деб атаган. К.Д.Ушинский (1824-1870) ўзи нафақат рус тилига, балки қисман жаҳон педагогикасига ҳам катта ҳисса қўшди. Унинг таълим концепцияси кўп жиҳатдан аллақачон муаммоли ўқитиш асосларига яқин. Шундай қилиб, у таълимнинг асосий мақсадларидан деб, ўқувчининг фаол ва ижодий шахсини ривожлантиришни кўриб чиқди. Ўқитиш жараёнида К.Д.Ушинский йўлдошлик муҳитини яратишни муҳим деб ҳисоблади, ўқувчи ва ўқитувчи ўртасида ҳамкорлик энг самарали усул деб тан олинган Сукрот усулига асосланиб К.Д.Ушинский, шунингдек, таълим вазифаси ўқувчиларга билим, кўникма ва малакаларни бериш билан чекланиб қолмайди, деб ҳисоблаган ва қуйидаги фикрларни билдирган: ўқув жараёнида «ўқувчига нафақат маълум билимларни бериш, балки унда истак ва қобилиятни мустақил равишда ривожлантириш, ўқитувчисиз янги билимларни эгаллашга бўлган интилишни ўстириш зарур»²

И.Г.Песталоцци томонидан ишлаб чиқилган концепцияни немис ўқитувчиси А. Дистерверг (1790-1866) давом эттирди, у таълимни ривожлантиришнинг 33 қонун ва қоидаларини шакллантирди. У самарали ўқитишнинг асосий тамойилларини, хусусан, ўқувчиларнинг қизиқиши, ташаббуси ва фаоллиги деб ҳисоблаган, бу ҳам муаммоли ўқитишда кўзда тутилган. Айнан А.Дистервернинг муаммоли ўқитишда қуйидаги афоризмининг келтириш мумкин мумкин: "Ёмон ўқитувчи ҳақиқатни тақдим этади, яхши ўқитувчи уни топишга ўргатади"³

20-асрда муаммоли ўқитиш концепциясининг ривожланиши, авваламбор, америкалик психолог ва ўқитувчи Ж. Дьюи (1859-1952) билан боғлиқ. Унинг педагогик назарияси инструментал педагогика ёки "ўрганиш орқали ўрганиш" деб номланган ва бола мустақил изланишлар жараёнида тажриба ва билимларга эга бўлиши, турли моделлар ва схемалар тузиши, тажрибалар ўтказиши, баҳсли саволларга жавоб топиши ва ҳ.к. Дьюи,

¹ Столяренко Л.Д. Педагогика. – Ростов н/Д: Феникс. 2003.

² Столяренко Л.Д. Педагогика. – Ростов н/Д: Феникс. 2003.

³ Снапковская С.В. Проблемное обучение как средство интенсификации педагогического процесса в системе работы кафедры педагогики и психологии // Сайт проекта Интернет-конференции «Актуальные проблемы медицинского образования», прямая ссылка - <http://vgmu.vitebsk.net/intconf/sect4/10.htm>

боланинг дастлабки билим фаолияти ва қизиқиши (бу инсоният учун етарли деб ҳисобласа) тўлақонли интеллектуал ривожланиш ва таълим учун етарли, деб ишонган, шунинг учун ўқитиш жараёнида ўқитувчи болага фақат боланинг ўзи талаб қиладиган нарсани ўрганишда ёрдам бериши керак. Ушбу радикализм туфайли Дьюи назарияси узок вақтгача, ҳатто Америка педагогикасининг ўзида ҳам илдиз отмади.

Ҳозирги вақтда педагогика назарияси ва амалиётида маълум таълим мақсадларига, билимларни узатиш ёки ўзлаштиришнинг баъзи хусусиятларига, ўқувчилар шахсини ривожлантиришга ва бошқаларга асосланган ҳолда ўқитишга турли хил тушунчалар, назариялар, ёндашувлар жуда кўп. Улардан энг назарий жиҳатдан асосланган ва услубий жиҳатдан ишлаб чиқилганлари педагогик технологияларни шакллантиради.

ЮНЕСКО таърифига мувофиқ, педагогик технология - бу таълимнинг янада самарали шаклига эришиш учун кадрлар ва техник ресурсларни ва уларнинг ўзаро таъсирини ҳисобга олган ҳолда билимларни ўрганиш ва ўзлаштиришнинг бутун жараёнини режалаштириш, қўллаш ва баҳолашнинг тизимли усули. Ўқитиш технологиялари таълим фаолиятини оқилона ташкил этиш, энг кам харажат эвазига керакли натижани олиш қобилияти, педагогик муаммоларни кўриб чиқишнинг услубий даражаси, таълим жараёнини бошқариладиган ҳолга келтирадиган тизимли фикрлашни жорий этиш, педагогик мақсадларга эришишни кафолатловчи ҳаракатларнинг тартиблилиги билан ажралиб туради.⁴

Таълим технологиялари ва концепцияларининг хилма-хиллиги туфайли уларнинг у ёки бу характерли хусусиятларига кўра ҳар хил таснифлари мавжуд. Муаммоли таълимнинг моҳиятини билиш ва унинг ўзига хос хусусиятларини аниқлаш учун биз педагогик технологияларни таснифлашнинг баъзи кенг тарқалган ёндашувларини кўриб чиқамиз ва уларда муаммоли таълимнинг ўрнини аниқлаймиз. Ҳозирги пайтда ақлий фаолият тизимини қуриш, хусусан маълумотни ёдлаш ва кўпайтириш, кўникма ва малакаларни шакллантириш жараёнларини назарда тутадиган ўқув жараёнининг бир қанча асосий илмий тушунчалари мавжуд: ассоциатив-рефлекс, ҳулқ-атвор, гесталт технологиялари, интериоризация, шунингдек нейро-лингвистик дастурлашнинг камрок тарқалган технологиялари ва офферстопедиа. Улар тафаккур ва психиканинг турли хил хусусиятларига асосланади, масалан, ассоциатив-рефлекс концепциясига кўра (И.М.Сеченов, И.П.Павлов, Ю.А. Самарин ва бошқалар), билим талаба онгида бошқа табиатдаги уюшмалар шаклланиши натижасида олинади деган таклиф бўйича стопедик (В.Н. Мясинцев, Г.К. Лозанов ва бошқалар) - эмоционал таклиф натижасида, Гесталт технологияси бўйича (М. Вертхаймер, Г. Мюллер, К. Коффка ва бошқалар).

Мақсадли йўналишга кўра, педагогик технологиялар бир неча гуруҳга бўлинади: билим, кўникма ва малакаларни шакллантиришга, ақлий ҳаракат усулларини шакллантиришга, эстетик ва ахлоқий муносабатларни шакллантиришга, ўзини - ўзи бошқариш шахс механизмларини (ўзини - ўзи ривожлантириш технологиялари) шакллантиришда, самарали ва амалий соҳани шакллантиришда ва ижодий қобилиятларни ривожлантириш.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак муаммоли таълим концепцияси билимларни ўзлаштиришга эмас, балки ривожланиш фонида асосланади, шу билан бирга талабалар мустақил равишда унга эришганда билимнинг янада кучлилиги ғоясини ўз ичига олади. Ушбу мақсадларнинг ҳар бирининг зарурияти, қоида тариқасида, ҳар қандай педагогик технология томонидан тан олинади. Шу билан бирга, ҳар бир педагогик технология ўзига хос тарзда таълим мақсадлари иерархиясига, билим, кўникма ва малакаларни шакллантириш, ўқувчиларнинг шахсий ривожланиши ва ҳоказо бўладими, аҳамият беради.

Фойдаланилган адабиётлар

---

⁴ Лептина И., Семенова Н. Применение эффективных технологий обучения // Учитель. 2003. №1.

1. Лептина И., Семенова Н. Применение эффективных технологий обучения // Учитель. 2003. №1.
2. Снапковская С.В. Проблемное обучение как средство интенсификации педагогического процесса в системе работы кафедры педагогики и психологии // Сайт проекта Интернет-конференции «Актуальные проблемы медицинского образования», прямая ссылка - <http://vgmu.vitebsk.net/intconf/sect4/10.htm>
3. Столяренко Л.Д. Педагогика. – Ростов н/Д: Феникс. 2003.
4. Yunusov, M. (2020). KAP VA ZAIФ ЭШИТУВЧИ БОЛАЛАР ТАЪЛИМИ ЖАРАЁНИДА АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ ИМКОНИЯТЛАРИ. *Архив Научных Публикаций JSPI, 1(76)*. извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/6465
5. Axrorova, S. (2020). HOZIRGI ZAMONDA AUTIZMLI BOLALARNING TA'LIM-TARBIYA MUAMMOSI . *Архив Научных Публикаций JSPI, 1(75)*. извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/6485
6. haqberdiyev, jamoliddin. (2020). THE IMPORTANCE OF MODERN TECHNICAL DEVICES IN THE DEVELOPMENT OF HEARING. *Архив Научных Публикаций JSPI, 1(64)*. извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/6183